

Vakoverschrijdende Eindtermen

Secundaire school

Belangrijke opmerking: voor de eerste graad gelden vanaf 1/9/2020 de nieuwe eindtermen voor de eerste graad (zie aldaar)

MOTIVERING VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN

De hieronder beschreven vakoverschrijdende eindtermen verschillen enkel voor ICT van de door het Vlaams parlement bekrachtigde eindtermen. Dit is mogelijk omdat deze eindtermen gedeeltelijk tegemoet komen aan enkele bezwaren van de Federatie Steinerscholen zoals o.a. geformuleerd in de minderheidsnota aan de Vlaamse Onderwijsraad dd. 29 oktober 1998 betreffende de eindtermen tweede graad Secundair Onderwijs. Vooral het feit dat het overgrote gedeelte van de vakoverschrijdende eindtermen beschreven worden aan het einde van de derde graad komt tegemoet aan de in de nota genoemde bezwaren. De nog steeds per graad beschreven eindtermen "leren leren" zijn qua aantal verminderd en houden meer rekening met een leeftijdsgebonden ontwikkeling. Dat beantwoordt aan eerder geuite verzuchtingen van de Federatie Steinerscholen. In het algemeen is er in de nieuwe, door de Vlaamse regering bepaalde, eindtermen sowieso meer aandacht voor ontwikkelingspsychologische aspecten zoals blijkt uit de memorie van toelichting p. 8 bovenaan:

"Ontwikkelingspsychologische aspecten en de steeds wisselende omstandigheden waarin het leerproces zijn loop kent, zullen hoe dan ook leiden tot gedifferentieerde keuzemomenten en een geïntegreerde en herhaalde aanpak."

Daarom kunnen de steinerscholen deze formuleringen overnemen.

Een andere reden waarom de Federatie Steinerscholen deze vakoverschrijdende eindtermen grotendeels kan overnemen, is dat men in de memorie van toelichting, eveneens op p.8, vertrouwen uitspreekt in de deskundigheid van directies en leraars en zelfs in de ouders en de leerlingen zelf:

"Het nieuwe ordeningskader voor de vakoverschrijdende eindtermen vraagt van de school om haar beleid autonoom uit te bouwen en dit in het perspectief van responsabilisering en beleidsvoerend vermogen. De deskundigheid van directie en leerkrachten, de samenwerking, overleg en schoolplanning bieden voldoende garantie om recht te doen aan het principe van de subsidiariteit. Dat betekent dat veel beslissingen inzake implementatie van de vakoverschrijdende eindtermen kunnen worden genomen op schoolniveau en niet op een hoger echelon.

Wanneer, waar, door wie, in welke vakken of projecten en bij welke gelegenheden inspanningen geleverd worden om deze eindtermen te verwezenlijken, is de verantwoordelijkheid van de school en alle leerkrachten. Daarbij zijn het pedagogisch project van de school, de deskundigheid en professionele ontwikkeling van het leerkrachtenteam, het leerling-publiek, de schoolomgeving en de actualiteit medebepalend. In het nastreven van de eindtermen staat de school echter niet alleen. Ook ouders en leerlingen spelen hierin een belangrijke rol. Er is bovendien het informeel leren, het niet-schoolse leren en de maatschappelijke context waarin jongeren opgroeien."

De steinerscholen voelen zich tevens gesteund door een evolutie die ze vaststellen in de visie rond educaties, zoals we die lezen in de Nieuwsbrief van de Vlaamse Onderwijsraad (vierde trimester 2009) naar aanleiding van het 'Nieuw raamadvis over educaties':

"Primaat van de pedagogische missie:

In het denken over educaties neemt de Vlor de pedagogische missie van onderwijs als vertrekpunt. De raad verdedigt het principe dat scholen vanuit hun eigen pedagogisch project of schoolwerkplan (pro)actief bezig zijn met de brede vorming van kinderen en jongeren. De centrale vraag is wat scholen aanbieden: hoe geven ze leerlingen maximale kansen om zich tot een harmonische persoonlijkheid te ontwikkelen, om keuzes te leren maken, om creatief betekenis te geven aan de wereld om hen heen, om zinvolle relaties aan te gaan ... De Vlor sluit zich aan bij het

pleidooi voor de school als een oefenplaats waar nieuwe generaties kunnen werken aan de vernieuwing van de samenleving.

Zelfstandig beleid:

Het aanbod aan educaties is zo groot en divers dat keuze en selectie absoluut noodzakelijk zijn. De Vlor beseft dat hier enorme uitdagingen liggen voor het kritisch en responsief vermogen van scholen. De school moet zelfstandig en verantwoordelijk bepalen hoe en hoe sterk ze bij het realiseren van educaties ondersteund wil worden.”

Hoewel de Federatie Steinerscholen het grootste gedeelte van de formuleringen van de door de Vlaamse regering bepaalde eindtermen overneemt, blijft de federatie echter qua opzet sterk vasthouden aan de eigen uitgangspunten van de steinerpedagogie. Heel wat van de door het Vlaams Parlement bekrachtigde vakoverschrijdende eindtermen beogen de leerlingen bepaalde morele kwaliteiten bij te brengen. De Federatie Steinerscholen blijft van mening dat men dergelijke morele kwaliteiten niet aan leerlingen kan opleggen via morele voorschriften. Dit is reeds uitvoerig beargumenteerd in de ontvankelijk en gelijkwaardig verklaarde aanvraag tot afwijking van de eindtermen tweede en derde graad onderwijsvorm “Algemeen secundair onderwijs”, ingediend door de inrichtende macht van de Middelbare Steinerschool Vlaanderen, Kasteellaan 54, te 9000 Gent en de inrichtende macht van de Hiberniaschool, Volksstraat 40 te 2000 Antwerpen volgens besluit van de Vlaamse regering op 6 september 2002 en gepubliceerd in het staatsblad van 22/11/2002. Zie hoofdstuk IV. – Vakoverschrijdende eindtermen. Punt 1. Toelichting bij de voorgestelde eindtermen.

De steinerscholen zullen deze eindtermen nastreven op de wijze die eigen is aan hun pedagogisch project. Daarbij wordt er sterk van uit gegaan dat de mens in ontwikkeling blijft, ook na de schoolloopbaan. Het spreekt immers vanzelf dat men van jongeren geen volledig gevormde volwassenen kan maken tegen het einde van hun schoolloopbaan. Vele waarden die in de vakoverschrijdende eindtermen aan bod komen, zijn nog een leven lang een thema in de ontwikkeling van de volwassenen. De school kan enkel een context creëren waarin ze de leerling op weg helpt om aan de eigen verdere ontwikkeling te werken, ook na de schooltijd. In het scheppen van deze context komen de vakoverschrijdende eindtermen tot hun recht. In de memorie van toelichting p. 8 bovenaan staat:

“De eindtermen zoals ze nu voorliggen, gelden globaal voor het secundair onderwijs: ze worden nagestreefd doorheen de zes jaren van het secundair onderwijs. De eindtermen verwijzen naar een beoogd ‘eindgedrag’ bij het verlaten van het secundair onderwijs en naar het leren als een doorlopend proces.”

De Federatie Steinerscholen benadrukt dat een “beoogd eindgedrag” betekent dat men dit “eindgedrag” ten doel stelt en tracht te bereiken of verkrijgen. De zinsnede “verwijzen... naar het leren als een doorlopend proces” interpreteert de Federatie Steinerscholen zo dat men niet kan verwachten dat de leerlingen al deze eindtermen bereiken op het niveau van meesterschap.

De ICT eindtermen voor de eerste graad zijn deze die ontvankelijk en gelijkwaardig verklaard zijn in een besluit van de Vlaamse regering van 22 februari 2008 en gepubliceerd in het staatsblad van 14/04/2008

VERVANGENDE VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN EN VAKOVERSCHRIJDENDE ONTWIKKELINGSDOELEN VAN HET GEWOON SECUNDAIR ONDERWIJS

Gemeenschappelijke stam Eindtermen

<p>De leerlingen:</p> <p>(communicatief vermogen) 1 brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;</p> <p>(creativiteit) 2 kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren; 3 ondernemen zelf stappen om vernieuwingen te realiseren;</p> <p>(doorzettingsvermogen) 4 blijven, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven;</p> <p>(empathie) 5 houden rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen;</p> <p>(esthetische bekwaamheid) 6 kunnen schoonheid ervaren; 7 kunnen schoonheid creëren;</p> <p>(exploreren) 8 benutten leerkansen in diverse situaties;</p> <p>(flexibiliteit) 9 zijn bereid zich aan te passen aan wisselende eisen en omstandigheden;</p> <p>(initiatief) 10 engageren zich spontaan;</p> <p>(kritisch denken) 11 kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria; 12 zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;</p>	<div data-bbox="1114 461 1401 560" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">Leren leren</div> <div data-bbox="1114 622 1401 721" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">Contexten</div> <ul style="list-style-type: none"> • <i>lichamelijke gezondheid en veiligheid</i> • <i>mentale gezondheid</i> • <i>sociorelationele ontwikkeling</i> • <i>omgeving en duurzame ontwikkeling</i> • <i>politiek-juridische samenleving</i> • <i>socio-economische samenleving</i> • <i>socioculturele samenleving</i>
---	--

13 kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

(mediawijsheid)

14 gaan alert om met media;

15 participeren doordacht via de media aan de publieke ruimte.

(open en constructieve houding)

16 houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld;

17 toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;

(respect)

18 gedragen zich respectvol;

(samenwerken)

19 dragen actief bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen;

(verantwoordelijkheid)

20 nemen verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving;

(zelfbeeld)

21 verwerven inzicht in de eigen sterke en zwakke punten;

22 ontwikkelen een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen;

(zelfredzaamheid)

23 doen een beroep op maatschappelijke diensten en instellingen;

24 maken gebruik van de gepaste kanalen om hun vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken;

(zorgvuldigheid)

25 stellen kwaliteitseisen aan hun eigen werk en aan dat van anderen;

(zorgzaamheid)

26 gaan om met verscheidenheid.;

27 dragen zorg voor de toekomst van zichzelf en de ander.

Context 1: Lichamelijke gezondheid en veiligheid

<p>Stam</p> <ul style="list-style-type: none"> • communicatief vermogen • creativiteit • doorzettingsvermogen • empathie • esthetische bekwaamheid • exploreren • flexibiliteit • initiatief • kritisch denken • mediawijsheid • open en constructieve houding • respect • samenwerken • verantwoordelijkheid • zelfbeeld • zelfredzaamheid • zorgvuldigheid • zorgzaamheid	<p>Eindtermen</p> <p>De leerlingen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 verzorgen en gedragen zich hygiënisch; 2 leren het eigen lichaam kennen en reageren adequaat op lichaamssignalen; 3 vinden evenwicht tussen werk, ontspanning, rust en beweging; 4 nemen een ergonomische en gevarieerde sta-, zit-, werken tilhouding aan; 5 maken gezonde keuzes in hun dagelijkse voeding; 6 hanteren richtlijnen voor het hygiënisch omgaan met voeding; 7 nemen dagelijks tijd voor lichaamsbeweging; 8 schatten de risico's en gevolgen in bij het gebruik van genotsmiddelen en medicijnen en reageren assertief in aanbodsituaties; 9 nemen voorzorgsmaatregelen tegen risicovol lichamen contact;
<p>Leren leren</p>	<ol style="list-style-type: none"> 10 participeren aan gezondheids- en veiligheidsbeleid op school; 11 passen veiligheidsvoorschriften toe en nemen voorzorgen voor een veilige leef- en werkomgeving; 12 roepen hulp in en dienen eerste hulp en cpr toe; 13 passen het verkeersreglement toe; 14 gebruiken eigen en openbaar vervoer op een veilige manier; 15 beseffen dat maatschappelijke fenomenen een impact hebben op veiligheid en gezondheid.

Context 2: Mentale gezondheid

Stam	Eindtermen De leerlingen: 1 gaan adequaat om met taakbelasting en met stressvolle situaties; 2 gaan gepast om met vreugde, verdriet, angst, boosheid, verlies en rouw; 3 erkennen probleemsituaties en vragen, accepteren en bieden hulp; 4 aanvaarden en verwerken hun seksuele ontwikkeling en veranderingen in de puberteit; 5 kunnen zich uiten over en gaan respectvol om met vriendschap, verliefdheid, seksuele identiteit en geaardheid, seksuele gevoelens en gedrag; 6 stellen zich weerbaar op; 7 gebruiken beeld, muziek, beweging, drama of media om zichzelf uit te drukken; 8 herkennen de impact van cultuur- en kunstbeleving op het eigen gevoelsleven en gedrag en dat van anderen.
Leren leren	

- **communicatief vermogen**
- **creativiteit**
- **doorzettingsvermogen**
- **empathie**
- **esthetische bekwaamheid**
- **exploreren**
- **flexibiliteit**
- **initiatief**
- **kritisch denken**
- **mediawijsheid**
- **open en constructieve houding**
- **respect**
- **samenwerken**
- **verantwoordelijkheid**
- **zelfbeeld**
- **zelfredzaamheid**
- **zorgvuldigheid**
- **zorgzaamheid**

Context 3: Sociorelationele ontwikkeling

Stam	Eindtermen
<ul style="list-style-type: none"> • <i>communicatief vermogen</i> • <i>creativiteit</i> • <i>doorzettingsvermogen</i> • <i>empathie</i> • <i>esthetische bekwaamheid</i> • <i>exploreren</i> • <i>flexibiliteit</i> • <i>initiatief</i> • <i>kritisch denken</i> • <i>mediawijsheid</i> • <i>open en constructieve houding</i> • <i>respect</i> • <i>samenwerken</i> • <i>verantwoordelijkheid</i> • <i>zelfbeeld</i> • <i>zelfredzaamheid</i> • <i>zorgvuldigheid</i> • <i>zorgzaamheid</i>	<p>De leerlingen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 kunnen een relatie opbouwen, onderhouden en beëindigen; 2 erkennen het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties; 3 accepteren verschillen en hechten belang aan respect en zorgzaamheid binnen een relatie; 4 kunnen ongelijk toegeven en zich verontschuldigen; 5 handelen discreet in situaties die dat vereisen; 6 doorprikken vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik; 7 bespreken opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van samenlevingsvormen, veilig vrijen, gezinsplanning, zwangerschap en zwangerschapsafbreking; 8 uiten onbevangen en constructief hun wensen en gevoelens binnen relaties en stellen en aanvaarden hierin grenzen; 9 zoeken naar constructieve oplossingen voor conflicten; 10 beargumenteren, in dialoog met anderen, de dynamiek in hun voorkeur voor bepaalde cultuur- en kunstuitingen; 11 gebruiken cultuur- en kunstuitingen om begrip op te brengen voor de leefwereld van anderen.
Leren leren	

Context 4: Omgeving en duurzame ontwikkeling

<div data-bbox="191 273 526 369" style="border: 1px solid black; padding: 5px;">Stam</div> <ul style="list-style-type: none"> • <i>communicatief vermogen</i> • <i>creativiteit</i> • <i>doorzettingsvermogen</i> • <i>empathie</i> • <i>esthetische bekwaamheid</i> • <i>exploreren</i> • <i>flexibiliteit</i> • <i>initiatief</i> • <i>kritisch denken</i> • <i>mediawijsheid</i> • <i>open en constructieve houding</i> • <i>respect</i> • <i>samenwerken</i> • <i>verantwoordelijkheid</i> • <i>zelfbeeld</i> • <i>zelfredzaamheid</i> • <i>zorgvuldigheid</i> • <i>zorgzaamheid</i> <div data-bbox="191 1081 526 1178" style="border: 1px solid black; padding: 5px;">Leren leren</div>	Eindtermen De leerlingen: 1 participeren aan milieubeleid en -zorg op school; 2 herkennen in duurzaamheidsvraagstukken de verwevenheid tussen economische, sociale en ecologische aspecten en herkennen de invloed van techniek en beleid; 3 zoeken naar mogelijkheden om zelf duurzaam gebruik te maken van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen; 4 zoeken naar duurzame oplossingen om de lokale en globale leefomgeving te beïnvloeden en te verbeteren; 5 tonen interesse en uiten hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed; 6 voelen de waarde aan van natuurbeleving en het genieten van de natuur.
---	---

Context 5: Politiek-juridische samenleving

<p>Stam</p>	<p>Eindtermen</p>
<ul style="list-style-type: none"> • communicatief vermogen • creativiteit • doorzettingsvermogen • empathie • esthetische bekwaamheid • exploreren • flexibiliteit • initiatief • kritisch denken • mediawijsheid • open en constructieve houding • respect • samenwerken • verantwoordelijkheid • zelfbeeld • zelfredzaamheid • zorgvuldigheid • zorgzaamheid	<p>De leerlingen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 geven aan hoe zij kunnen deelnemen aan besluitvorming in en opbouw van de samenleving; 2 passen inspraak, participatie en besluitvorming toe in reële schoolse situaties; 3 tonen het belang en dynamisch karakter aan van mensen- en kinderrechten; 4 zetten zich actief en opbouwend in voor de eigen rechten en die van anderen; 5 tonen aan dat het samenleven in een democratische rechtsstaat gebaseerd is op rechten en plichten die gelden voor burgers, organisaties en overheid; 6 erkennen de rol van controle en evenwicht tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in ons democratisch bestel; 7 illustreren de rol van de media en organisaties in het functioneren van ons democratisch bestel; 8 onderscheiden de hoofdzaken van de federale Belgische staatsstructuur; 9 toetsen het samenleven in ons democratisch bestel aan het samenleven onder andere regeringsvormen; 10 illustreren hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen; 11 kunnen van Europese samenwerking, van het beleid en de instellingen van de Europese Unie de betekenis voor de eigen leefwereld toelichten; 12 tonen het belang aan van internationale organisaties en instellingen; 13 geven voorbeelden die duidelijk maken hoe de mondialisering voordelen, problemen en conflicten inhoudt.
<p>Leren leren</p>	

Context 6: Socio-economische samenleving

Stam	Eindtermen
<ul style="list-style-type: none"> • <i>communicatief vermogen</i> • <i>creativiteit</i> • <i>doorzettingsvermogen</i> • <i>empathie</i> • <i>esthetische bekwaamheid</i> • <i>exploreren</i> • <i>flexibiliteit</i> • <i>initiatief</i> • <i>kritisch denken</i> • <i>mediawijsheid</i> • <i>open en constructieve houding</i> • <i>respect</i> • <i>samenwerken</i> • <i>verantwoordelijkheid</i> • <i>zelfbeeld</i> • <i>zelfredzaamheid</i> • <i>zorgvuldigheid</i> • <i>zorgzaamheid</i>	<p>De leerlingen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 leggen met voorbeelden uit hoe welvaart wordt gecreëerd en hoe een overheid inkomsten verwerft en aanwendt; 2 toetsen de eigen opvatting aan de verschillende opvattingen over welzijn en verdeling van welvaart; 3 zetten zich in voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld; 4 hebben bij het kopen van goederen en het gebruiken van diensten zowel oog voor prijs-kwaliteit en duurzame ontwikkeling als voor de rechten van de consument; 5 geven voorbeelden van het veranderlijke karakter van arbeid en economische activiteiten; 6 geven voorbeelden van factoren die de waardering van goederen en diensten beïnvloeden; 7 kunnen het eigen budget en de persoonlijke administratie beheren; 8 geven kenmerken, mogelijke oorzaken en gevolgen van armoede aan; 9 lichten de rol toe van ondernemingen, werkgevers- en werknemersorganisaties in een nationale en internationale context.
Leren leren	

Context 7: Socioculturele samenleving

Stam	Eindtermen
<ul style="list-style-type: none"> • <i>communicatief vermogen</i> • <i>creativiteit</i> • <i>doorzettingsvermogen</i> • <i>empathie</i> • <i>esthetische bekwaamheid</i> • <i>exploreren</i> • <i>flexibiliteit</i> • <i>initiatief</i> • <i>kritisch denken</i> • <i>mediawijsheid</i> • <i>open en constructieve houding</i> • <i>respect</i> • <i>samenwerken</i> • <i>verantwoordelijkheid</i> • <i>zelfbeeld</i> • <i>zelfredzaamheid</i> • <i>zorgvuldigheid</i> • <i>zorgzaamheid</i>	<p>De leerlingen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 beschrijven de dynamiek in leef- en omgangsgewoonten, opinies, waarden en normen in eigen en andere sociale en culturele groepen; 2 gaan constructief om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen; 3 illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit; 4 trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie; 5 geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten; 6 gaan actief om met de cultuur en kunst die hen omringen; 7 illustreren de wederzijdse beïnvloeding van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing.
Leren leren	

Leren leren

1 ^{ste} graad	2 ^{de} graad	3 ^{de} graad
Opvattingen over leren	Opvattingen over leren	Opvattingen over leren
<p>1 De leerlingen werken ordelijk.</p> <p>2 De leerlingen weten dat kennis en vaardigheden via verschillende leerstrategieën kunnen verworven worden.</p>	<p>1 De leerlingen werken planmatig.</p> <p>2 De leerlingen reflecteren over hun leeropvattingen, leermotieven en leerstrategieën.</p>	<p>1 De leerlingen werken systematisch.</p> <p>2 De leerlingen kiezen hun leerstrategieën gericht met het oog op te bereiken doelen.</p>
Informatieverwerving	Informatieverwerving	Informatieverwerving
<p>3 De leerlingen kunnen gegevens memoriseren door gebruik te maken van hulpmiddelen</p> <p>4 De leerlingen oriënteren zich in overzichtelijke informatie door gebruik te maken van vormkenmerken zoals titels, ondertitels, afbeeldingen en tekstmarkeringen.</p> <p>5 De leerlingen maken adequaat gebruik van inhoudstafel en register.</p> <p>6 De leerlingen raadplegen adequaat een documentatiecentrum, bibliotheek en multimedia.</p>	<p>3 De leerlingen kunnen uit gegeven informatiebronnen en –kanalen kritisch kiezen en deze raadplegen met het oog op te bereiken doelen.</p>	<p>3 De leerlingen kunnen diverse informatiebronnen en –kanalen kritisch kiezen en raadplegen met het oog op te bereiken doelen.</p>
Informatieverwerking	Informatieverwerking	Informatieverwerking
<p>7 De leerlingen zoeken bij het instuderen van een behandelde leerinhoud de noodzakelijke voorkennis opnieuw op in leerboek, werkboek of notities.</p> <p>8 Bij leren van samenhangende informatie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stellen de leerlingen vragen bij de leerstof en beantwoorden deze; • brengen in korte, gestructureerde teksten tekstmarkeringen aan; 	<p>4 De leerlingen kunnen zinvol inoefenen en herhalen.</p> <p>5 De leerlingen kunnen gegeven informatie onder begeleiding kritisch analyseren en samenvatten.</p>	<p>4 De leerlingen kunnen verwerkte informatie vakoverstijgend en in verschillende situaties functioneel toepassen.</p> <p>5 De leerlingen kunnen informatie samenvatten.</p>

<ul style="list-style-type: none"> • vervolledigen een schema aan de hand van geboden informatie; • leggen verbanden tussen elementen van de leerstof. <p>9 De leerlingen kunnen samenhangende informatie begrijpen en analyseren door de betekenis van woorden, begrippen en zinnen, waar mogelijk uit de context af te leiden of op te zoeken.</p>		
Problemen oplossen	Problemen oplossen	Problemen oplossen
<p>10 Bij het oplossen van een probleem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • herformuleren de leerlingen het probleem; • bedenken zij onder begeleiding een oplossingsweg en lichten die toe; • passen zij de gevonden oplossingsweg toe. 	<p>6 De leerlingen herkennen strategieën om problemen op te lossen en evalueren ze .</p>	<p>6 De leerlingen kunnen op basis van hypothesen en verwachtingen mogelijke oplossingswijzen realistisch inschatten en uitvoeren.</p> <p>7 De leerlingen evalueren de gekozen oplossingswijze en de oplossing en gaan eventueel op zoek naar een alternatief.</p>
Regulering van het leerproces	Regulering van het leerproces	Regulering van het leerproces
<p>11 De leerlingen selecteren en ordenen het nodige materiaal en plannen onder begeleiding hun werktijd.</p> <p>12 De leerlingen kunnen werken met een antwoordblad en correctiesleutel en houden rekening met lesdoelstellingen of aanwijzingen van de leraar.</p> <p>13 De leerlingen vergelijken de eigen werkwijze met die van anderen en geven vervolgens aan waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden.</p>	<p>7 De leerlingen kunnen een realistische werkplanning op korte termijn maken.</p> <p>8 De leerlingen kunnen onder begeleiding hun leerproces sturen, beoordelen op doelgerichtheid en zonodig aanpassen.</p> <p>9 De leerlingen trekken conclusies uit eigen leerervaringen en die van anderen.</p> <p>10 De leerlingen beseffen dat er verschillende oorzaken zijn voor slagen en mislukken.</p> <p>11 De leerlingen beseffen dat interesses en waarden het leerproces beïnvloeden.</p>	<p>8 De leerlingen kunnen een realistische werkplanning op langere termijn maken.</p> <p>9 De leerlingen sturen hun leerproces, beoordelen het op doelgerichtheid en passen het zonodig aan.</p> <p>10 De leerlingen kunnen feedback geven en ontvangen over hun leerervaringen.</p> <p>11 De leerlingen kunnen het eigen aandeel in slagen en mislukken inschatten.</p> <p>12 De leerlingen erkennen de invloed van hun interesses en waarden op hun motivatie.</p>

Studie- en beroepsgerichte keuzebekwaamheid	Studie- en beroepsgerichte keuzebekwaamheid	Studie- en beroepsgerichte keuzebekwaamheid
<p>14 De leerlingen hebben inzicht in de algemene structuur van het secundair onderwijs.</p> <p>15 De leerlingen zijn bereid alle studierichtingen en beroepen naar waarde te schatten.</p> <p>16 De leerlingen kunnen hun interesses en mogelijkheden inschatten met het oog op een studiekeuze.</p> <p>17 De leerlingen wenden eenvoudige strategieën aan voor het maken van een studiekeuze.</p>	<p>12 De leerlingen verwerven een zinvol overzicht over studie- en beroepsmogelijkheden.</p> <p>13 De leerlingen zijn bereid alle studierichtingen en beroepen naar waarde te schatten.</p> <p>14 De leerlingen kunnen rekening houden met hun interesses en mogelijkheden bij hun studie- of beroepskeuze.</p> <p>15 De leerlingen kunnen de consequenties inschatten van hun keuzen inzake studie of beroep.</p>	<p>13 De leerlingen verwerven een zinvol overzicht over studie- en beroepsmogelijkheden, dienstverlenende instanties met betrekking tot de arbeidsmarkt of de verdere studieloopbaan.</p> <p>14 De leerlingen zijn bereid alle studierichtingen en beroepen naar waarde te schatten.</p> <p>15 De leerlingen houden rekening met hun interesses en mogelijkheden bij hun studie- of beroepskeuze.</p> <p>16 De leerlingen kunnen reflecteren over hun studie- of beroepskeuze.</p>

Vakoverschrijdende eindtermen/ontwikkelingsdoelen informatie- en communicatietechnologie (ICT) – eerste graad secundair onderwijs

De leerlingen:

- 1 hebben een open houding tegenover ICT en zijn bereid ICT te gebruiken als een mogelijk werkinstrument om hen te ondersteunen bij het leren;
- 2 leren onder begeleiding van de leraar ICT gebruiken op een veilige, verantwoorde en doelmatige manier;
- 3 kunnen zelfstandig oefenen in een door ICT ondersteunde leeromgeving;
- 4 leren onder begeleiding van de leraar in een door ICT ondersteunde leeromgeving;
- 5 kunnen ICT gebruiken om creatief en kunstzinnig vormgegeven ideeën te documenteren;
- 6 leren binnen het kader van een brede media-educatie met behulp van ICT digitale informatie opzoeken, verwerken en bewaren;
- 7 leren onder begeleiding van de leraar wanneer en hoe ICT een meerwaarde kan geven om informatie aan anderen voor te stellen;
- 8 leren ICT gebruiken om op een veilige, verantwoorde, doelmatige en sociaal aanvaardbare manier te communiceren;
- 9 leren binnen het kader van een brede media-educatie en afhankelijk van het doel adequaat kiezen tussen ICT-toepassingen en andere leermiddelen;
- 10 sturen onder begeleiding van de leraar hun handelen bij na reflectie over het eigen en elkaars ICT-gebruik.

Vakoverschrijdende eindtermen Technisch-technologische vorming – Tweede graad ASO

1. Techniek begrijpen

- 1 De leerlingen kunnen effecten van techniek op mens en samenleving illustreren en in historisch perspectief plaatsen (zoals comfort, design, milieu, consumentisme,...).

2. “Technisch” begrijpen

De leerlingen kunnen

- 2 kennis en vaardigheden uit verschillende vakgebieden herkennen in technische realisaties;
- 3 de eigenheid van het technisch proces (bijvoorbeeld doelbepaling, ontwerpen, uitvoeren, evalueren) herkennen en omschrijven.

3. Attitude

- 4 De leerlingen ontwikkelen een constructief kritische houding ten aanzien van techniek, technische beroepen en ondernemingen/organisaties.

Vakoverschrijdende eindtermen Technisch-technologische vorming – Derde graad ASO

1. Techniek begrijpen

De leerlingen kunnen

- 1 effecten van techniek op mens en samenleving illustreren en in historisch perspectief plaatsen (zoals comfort, design, milieu, consumentisme,...);
- 2 effecten van techniek op menselijke gedragingen, houdingen, waarden en normen illustreren;
- 3 kenmerken van een technische benadering onderscheiden van andere benaderingen zoals wetenschappelijk, artistiek, sociaal,...;
- 4 gefundeerd oordelen over de rol van ondernemingen/organisaties in en voor de samenleving bijvoorbeeld met betrekking tot welvaart, ontwikkeling, welzijn,...

2. “Technisch” begrijpen

De leerlingen kunnen

- 5 kennis en vaardigheden uit verschillende sectoren herkennen;
- 6 eenvoudige ontwerpen en realisaties evalueren;
- 7 ondernemingen/organisaties karakteriseren als uitvoerders van technische processen en de rol van verschillende technische beroepen en vaardigheden hierbij toelichten.

3. Attitude

- 8 De leerlingen ontwikkelen een constructief kritische houding ten aanzien van techniek, technische beroepen en ondernemingen/organisaties.